

KRÉMER BALÁZS

MÉG EGY KÖNYV A SZOCIÁLPOLITIKÁRÓL

Tomka Béla: *Szociálpolitika – fejlődés, formák, összehasonlítások*.
Budapest: Osiris, 2015, 250 o.

Fontos, jó, ugyanakkor furcsa és a recenzensnek némiképp csalódást okozó könyvet írt Tomka Béla.

A könyv nem ígér, nem vállal új, „falat rengető” felfedezést vagy átértelmezést a szociálpolitikáról, inkább rendszerező és áttekintő műfajú, ennyiben tartalmában és szerkezetében a szociálpolitikai tankönyvekhez hasonló. Nem merném egyértelműen tankönyvnek mondani a kötetet, ehhez ugyanis hiányzanak belőle azok a didaktikus szempontok és attitűdök, amelyek szerint a szerző valakiknek valamit meg akarna tanítani. Zavarban vagyok, hogy kiknek is szól ez az információkban gazdag, a terjedelmi korlátain belül filológiailag igen korrekt, lényegekre jól fókuszáló könyv.

Az elején alapfogalmakat és alapvető értékeket, ezek vázlatos eszmétörténeti fejlődését ismerteti Tomka, majd – nem kis részben a szerző korábbi, igen jelen-

tős történeti elemzéseit „kivonatolva” a szociálpolitika történetét tekinti át a kezdetektől – saját vállalása szerint a volt szocialista országok uniós csatlakozásáig, a 2000-es évek közepéig. A történeti áttekintés lényegében a szociális ellátások, különösen a társadalombiztosítás kiterjedésének és bővülésének a folyamatát elemzi – a könyv egyéb fejezeteihez képest részletesebb adatokkal is alátámasztva. A történeti rész összefoglalója, amely „A fejlődés determinánsai” alcímet viseli,

igazából kevésbé a történeti folyamatok áttekintése, mint inkább a könyv második feléhez hasonló, a fejlődést értelmező és magyarázó elméleti koncepciók összehasonlító ismertetése.

A könyv szakmailag leginkább vitatható fejezete az az analitikus megközelítést nyújtó rész, melyben a szociálpolitika főbb területeit „szedi szét” és ismerteti a szerző. A felsorolt területek (Nyugdíjbiztosítás, Egészségbiztosítás, Munkanélküli-biztosítás és munkaerő-piaci politika, Családpolitika, Szociális segélyezés) nyilvánvalóan, a szerző felvezetése szerint sem fedik le a szociálpolitika valamennyi területét, de a szelekciót magyarázó fogalmak („a szűkebb értelemben vett szociálpolitika legjelentősebb területeinek”) kifejtésével is adós marad a szerző. Legalábbis indoklást érdemelne az, hogy a szűk szociálpolitikán belül sem tesz említést a pénzbeli ellátásokon kívüli, olykor azokkal összenőtt szolgáltatási területekről, szociális munkáról, önmaguk ellátására képtelen emberek (gyerekek, idősek, fogyatékossgal élők) gondozásáról, vagy a szociálpolitikával szintén összenőtt hatósági jellegű feladatok ellátásáról (gyermekvédelem, pénzbeli ellátások feltételekhez és/vagy szankciókhoz kötéséről stb.).

Kiemelendőnek nem elég fontos terület a szerző számára az egyenlő lehetőségek megteremtésére és biztosítására szolgáló megerősítő politikák és (pl. antidiszkriminációs) jogpolitikák elemzése sem.

E sajátos szelekciót pusztán a költségvetési méretek sem igazán magyarázzák és indokolják, de nehéz megmagyarázni azt is, hogy az egészségügy miért azonos az egészségbiztosítással (a nemzetközi összehasonlításban ide beemelve az egyáltalán nem biztosítási elvű, hanem költségvetésből finanszírozott, az Egyesült Királyság egészségügyi szolgálatát [NHS] is), és miért marad ki a szociális szempontból kiemelt jelentőségű, ámde szinte mindenhol költségvetésből (nem biztosításból) finanszírozott népegészségügyi szolgáltatások (szűrési és más prevenciók programok, védőnők, járványügy stb.) elemzése.

A pozitívizmusra törekvő analízist a szerző a későbbi fejezetekben alig használja, sőt a későbbi fejezetek kevésbé a szociális ellátásokról, mint inkább a jóléti államot holisztikusan kezelő jelentős művek összehasonlításáról, komparatív elemzéséről szólnak. A jóléti államok, rezsimek tipizálása, a teljesítmények és válságok elemzése a könyv korábbi fejezeteihez képest jelentős műfajbeli törést is hoz. Szemben azokkal a pozitívista történeti hozzáállásokkal, amelyekkel a szerző a történeti változásokat és a területek analízisét adja, a könyv utolsó fejezeteinek az alapvető műfaja az „ideológiakritika”. A jóléti politikák típusait, válságait és az egyenlőtlenségek csökkenésében mért teljesítményeit a szerző legfeljebb illusztrációként, és leginkább költségvetési-ráfordítási mértékekkel „adatolja” és hasonlítja össze. A pozitív eszközökre építő összehasonlítás helyett a könyv második része leginkább jeles teoretikusok és elemzők koncepcióit hasonlítja össze, olykor egy-egy sajátos koncepciót elfogadva, az adott koncepció alapján megtett komparatív elemzéseket ismerteti. Igazából az összehasonlító fejlődéstörténeti elemzések nem a jóléti államokat, hanem a jóléti államokról szóló munkákat összehasonlító „metaelemzések”. Itt kénytelen vagyok jelezni azt, hogy

ezeknek a metaelemzéseknek alapjául szolgáló munkák nem Tomka leszűkített értelemben vett szociálpolitikai területeit, még csak nem is a szociálpolitika ágazatát, sőt nem is a szociális védelmi rendszerek (oktatást, egészségügyet, lakástámogatásokat stb. magában foglaló) körét, hanem a jóléti államok egészét elemzik, és Tomka is e holisztikus elemzéseket hasonlítja össze.

Miközben elismerően kell szólnom arról, hogy ebben a részben igen jelentős szerzők és munkák igen súlyos és mély gondolatait ismerteti Tomka, a szelekció számomra itt is szorulna némi indoklásra. Pusztán jelezve néhány általam hiányolt szerző hiányolt gondolatát, én kihagyhatatlannak vélném J. Rawls (még kritikusai által is kánonná emelt) gondolatait az igazságosságról, N. Barr és P. Diamond vagy E. Duskin elemzéseit a szerző szívéhez igen közel álló nyugdíjakról és nyugdíjreformokról; M. Miller, R. Castel, P. Townsend (Black Report), R. Dahrendorf vagy H. Gans elemzéseit a szegénységről és kirekesztettségről; az Esping-Andersen utáni jóléti tipológiákat (pl. A. Sapir) stb.

Eddig sem tudtam megállni, hogy részletekben jelezzem a kiváló szerző jelen munkájával szembeni csalódottságom okait. De a részleteken túl szót kell ejtsek a csalódásom okának néhány általános körülményéről is.

Először is a szerzőnek iszonyatos pechje van-volt könyvének időzítésével. A válság utáni szakirodalom (Sen–Stiglitz–Fitoussi-jelentés, Picket–Wilkinson az egyenlőtlenségekről, az „új-keynesiánus” Krugman, Stiglitz és mások munkái, a legnagyobb hatású Picketty-könyv stb.), és nézetem szerint ezen alapokon az elmúlt időszak legjelentősebb szociálpolitikáról és egyenlőtlenségről szóló könyve, A. Atkinson „Inequality” írása (*Inequality – What can be done?* Harvard Univ. Press, 2015) nemcsak magasra tették a „normát”, hanem olyan új információkkal és megközelítésekkel gazdagították a szakmát, amelyek mára kihagyhatatlanok akkor is, ha régebben és régebbi paradigmák szerint nélkülözhetők lettek volna. Tomka az egyenlőtlenségek kérdését leegyszerűsíti a jóléti-szociális újraelosztás mértékének a kérdésére: ott és akkor kisebb az egyenlőtlenség, ahol nagyobb az újraelosztás. A legújabb munkák tükrében ezt a leegyszerűsítést nem lehet megtenni: az adózás előtti, piaci jövedelemeloszlás önmagában is lehet sokkal egyenlőbb (pl. Japán – Wilkinson–Picket), mint erős újraelosztásokkal korrigálva máshol (pl. számos EU-tagország). A piaci jövedelmi egyenlőtlenségek kérdése nemcsak a munkajövedelmek egyenlőtlenségéből, hanem más tényezők (pl. kisbefektetők és más tőkejövedelmek) is fakad, akkor is, ha nem feltétlenül a várakozásoknak megfelelően (a leggazdagabbak jövedelmében nő a munkajövedelmek aránya, a közép- és alsó középrétegek körében nőnek a „kisbefektetők” tőkejövedelmek – Atkinson). Kétségtől lehet, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségeket csökkentik a szociális jövedelmek, de más eszközökkel maga az állam járul hozzá a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedéséhez (Atkinson kimutatja, hogy az Apple-birodalom kiugró piaci sikerei mögött szinte kizárólag állami kutatási alapokból finanszírozott kutatási eredmények alkalmazása áll: a GPS, az LCD- és érintőképernyő, a lítiumion-akkumulátor stb.).

Bármily furcsa és szomorú is ezt kimondani, de Tomka könyve a megjelenése pillanatában is korszerűtlen, még történeti elemzéseiben is: ma a jóléti állam és a szociálpolitika nemzetközi és különösen az egyenlőtlenség változásaiban történeti összehasonlító elemzéséhez a Tomkáéhoz képest más, gazdagabb apparátusok használata nélkülözhetetlennek tűnik.

Tomka másik pechje a műfaj megválasztása: a kétszáz oldalas terjedelem túl kevésnek tűnik mindahhoz, amennyi mondandója van, lenne a kérdésről. A korábban általam jelzett hiányok bizonyosan nem Tomka olvasottságának és filológiai gyengeségeinek következménye (hogy ilyen hiányosságokról nem beszélhetünk, azt a szerző korábbi munkái minden kételyt kizáróan bizonyítják), hanem a terjedelmi „kompresszálas” némiképp szükségszerű velejárói.

Meggyőződésem szerint a terjedelmi „túltömörítés” egyik sajnálatos és szintén némi csalódást okozó következménye a könyv elemzői következetlensége és olykori gyengesége is. Arra gondolok, hogy Tomka korábbi munkái abban az értelemben kiváló történeti munkák, hogy azokban a szakirodalmakat forrásként és bizonyítékként használja a saját elemző mondandója kifejtéséhez. E könyv második felében viszont úgy érzem, hogy Tomka – korábbi önmagához képest is – visszacsúszott a magyar társadalomtudomány eléggé tipikus hibájába: a különféle koncepciókat felvető „nagy emberek” gondolatait (és azok interpretációit) nem csupán a saját mondandója kifejtéséhez segítséget nyújtó fogalmak, gondolatok heurisztikus forrásaként, gondolati és fogalmi-nyelvi hagyományként használja, hanem „bizonyítékként”. Amit a „nagy emberek” mondtak a szociálpolitikáról és a jóléti államról, az úgy van, azt pusztán a tekintélyükre alapozva el is fogadjuk. Emiatt zavaró az, hogy a könyv második, általam ideológiakritikusként jellemzett része sokkal inkább e „nagy emberek” gondolatainak komparatív elemzése, mintsem a jóléti államok és szociálpolitikák összehasonlító fejlődéstörténete lenne. A magam részéről mindezt törésnek értékelem Tomka korábbi, különösen gazdaság- és társadalomtörténeti munkáihoz képest, ahol az elemzési keretek, koncepciók, valamint forráskritikák alapjául szolgáló szakirodalmi hivatkozások pontosan és jól követhetően elváltak a bizonyítékalapú tényektől és az azokat igazoló forrásoktól.

Mindezen kritikáim nyomán indokolt lenne a kifogásaimhoz hasonló explicit módon kifejtennem azt, hogy miért is tartom mégis fontos és jó könyvnek Tomka Béláét. Mert annak tartom...

Egyrészt a filológiai erényei miatt. A könyv iszonyatos nagy ismeretmennyiséget és szakirodalmat dolgoz fel akkurátusan, pontosan, jól rekonstruálhatóan (minden hiányossága és gondolati törése ellenére).

Másrészt, bár gondolati ívében, tartalmi kifejtettségében nem gondolnám azt, hogy a könyv jó alapot adhatna szociálpolitikai kurzusok alapjaként, tankönyveként, azt azért nagyon is gondolom, hogy a könyv kiválóan használható „kézikönyv”. A szerkezet felépítésével lehetnek (vannak) koncepcionális gondjaim, de ezek ellenére a könyv szerkezete áttekinthető és világos – emiatt vélem jól hasznosítható kézikönyvnek. Vagyis olyan segédeszköznek, amelyben a tartalom-

jegyzék alapján is jól beazonosíthatóak a témakörök, és az adott, éppen szükségesnek ítélt témakörökben tömören, a lényegeket jól kiemelve, „felhasználóbarát” módon megtalálhatók nagyon fontos, a szociálpolitikai szakmai műveltséghez mindenképpen hozzátartozó szerzők gondolatai és koncepciói – amihez az igen gazdag bibliográfiában fellelhetők e gondolatok eredeti forrásai is.

Összefoglalva azt mondanám, hogy Tomka Béla könyve nem adja meg fájdalom nélkül a 200 oldalban a szociálpolitika kvintesszenciáját, és nem tanácsolnám senkinek sem azt, hogy a rövid könyv elolvasása után úgy gondolja, hogy érti és átlátja a szociálpolitikát, a jóléti államot; annak fejlődését és különböző válfajainak összehasonlítását. Viszont azt határozottan mondom és vallom, hogy aki meg akarja érteni és át akarja látni a jóléti államok és szociálpolitikák különbségeit, fejlődéseit, az bizonyosan hasznosan tudja felhasználni tanulmányaihoz Tomka Béla *Szociálpolitika* c. könyvét.